

Шанюк Володимир

СТИЛІСТИЧНІ УРОКИ ПЕТРА ПЕРЕБИЙНОСА

На матеріалі творів Петра Перебийноса розглянуто стилістичні особливості поетичної спадщини митця.

Ключові слова: жанри, стилістика, стиль, балада, шістдесятництво.

На материале произведений Петра Перебийноса рассматриваются стилистические особенности поэтического наследия писателя.

Ключевые слова: жанры, стилистика, стиль, баллада, шестидесятничество

On the material of works by Petro Perebyinis the stylistic features of his poetic heritage are considered.

Key words: genres, stylistics, style, ballad, poets of 60'th.

В історії української культури 60-ті роки ХХ століття традиційно залишаються недостатньо вивченим явищем культури. Це період небаченого розвитку непересічного грона талантів, якими може пишатися будь-яка європейська чи навіть світова спільнота. Переважна більшість дослідників пов'язують бурхливий розвиток літератури, мистецтва, освіти, науки й техніки з «хрущовською відлигою». Але це не зовсім так, бо, мабуть, варто говорити про новий менталітет вчорашніх переможців, які не лише пройшли європейськими дорогами, а й принесли з трофейними годинниками, патефонами, губними гармошками, акордеонами прагнення до свободи та європейські цінності. Переможці відбудовували міста, виховували дітей... З'являється нове покоління, здатне на протест. Звичайно, мали місце також події в Угорщині, Чехословаччині, масові втечі німців до ФРН. Солодкий ковток свободи виявився набагато значиміший від дешевої ковбаси, обивательського достатку.

Загалом феномен шістдесятництва розкритий ґрунтовно, правда, на рівні найбільш знакових постатей. Все ще залишається величезна кількість «орачів духовного поля», прізвища яких рідко потрапляють у поле зору сучасних дослідників. Особливо це стосується когорти поетів менш відомих, але надзвичайно талановитих. Швидше, справа не в якості, а в кількості: Петро Перебийніс, Роман Лубківський, Володимир Забаштанський, Володимир Коломієць, Леонід Талалай, Володимир Базилевський, Василь Голобородько, Ігор Калинець (лауреати Шевченківської премії), Володимир Підпалій, Юрій Хабатюк, Борис Нечерда, Василь Герасим'юк, Петро Скунець, Леонід Горлач, Микола Сингаївський, Ігор Римарук... Перелік можна продовжувати до безкінечності.

Про творчість Петра Перебийноса спочатку писали переважно колеги по перу – побратими-журналісти, письменники, прихильники поетичного слова В.Базилевський, В.Грабовський, Г.Дем'ян, М.Косів, В.Копачинський, В.Бровченко та інші. Схвальні відгуки переросли у прискіпливі й розлогі статті після виходу ліричної дилогії «Чотири вежі» (2004). Може тому, що «не вибухнув першою збіркою», «поволі але неухильно ріс від книжки до книжки» [1, с. 6], – занотував у передмові Михайло Слабошпицький. До когорти футуристів зараховує поета Леонід Пастушенко [2, с. 161]. «Підступом до критичних оцінок творчості поета» вважає свою розвідку Тарас Салига [3, с. 114].

До продовжувачів традиції М. Рильського, В.Сосюри зараховував Петра Перебийноса Михайло Слабошпицький [1, с. 5]), однолітків-шістдесятників і дебютантів сімдесятих – Тарас Салига [3, с. 110]). Не дивно, що навіть такий авторитет, як Дмитро Павличко, розпочинав дослідження поетичного світу колеги, намагаючись «прилучити його до якоїсь плеяди відомих сучасних майстрів віршованого слова» [4, с. 210], однак змушений був розписатися у власному безсиллі, бо, «...за ознакою філософського настрою, за тужливим, але спокійним ставленням до минулості дійсного та уявного людського життя, за способом лаконічного й чіткого вислову поезія Петра Перебийноса – неповторний, самодостатній світ...» [4, с. 210].

Ще одним кроком до осягнення поетичного стилю митця є монографічна розвідка Петра Сороки й Михайла Ониськіва «Світ поезії Петра Перебийноса», в якій проаналізовано збірки «Високі райдуги», «Передчуття дороги», «Ранкові сурми», «Дар Вітчизни», «Присягаю Дніпром!», «Точний час» та інші, проте художня еволюція митця відсутня [5]. Збірка «Пшеничний годинник» (2005) дала поштовх дослідженням Григора Мовчанюка [6] та Володимира Шанюка [7]. Після присудження Перебийносу Національної премії України імені Тараса Шевченка (2008) увага літературознавців до його творчої спадщини значно скоротилася до ювілейних інтерв'ю [12; 13], які, звичайно, не вичерпують усієї багатогранності стилістики художніх засобів поетичної палітри.

У призабутого нині українського письменника Феофана Прокоповича, який жив і працював у ХVІІІ столітті, є дивовижна за місткістю дефініція – він визначає поезію як «орган рифмотворчеський», та «вітійських устен слово» [8, с. 30]. Саме ці сентенції приходять на згадку, коли відкриваєш для себе поетичний світ Петра Перебийноса. Читаючи його твори, починаєш по-новому розуміти сакральне зна-

чення поезії як філігранного й вишуканого ремесла, що твориться рукою великого майстра, художника його величності Слова.

Світ поезій Петра Перебийноса не вкладається у жодні рамки, бо неповторний і багатогранний, як саме життя. Тому писати про митця водночас легко і важко. Поет як ніхто інший уміє фіксувати мить, причому – зауважуючи найістотніше, найвагоміше. Небагатослівний, схильний до свіжої та неординарної образності, грайливої метафори, спопеляючої інвективи, епітета-неологізму, він із сирої словесної породи викарбовує легку граціозну форму, котра вигідно вирізняє його палітру від доброго ужинку більшості колег письменницького цеху. А хіба не такі вимоги перед письменниками ставив ще Гораций у праці «Про поетичне мистецтво», коли писав:

Хочеш повчати – повчай, але коротко: сказане стисло
Краще сприймається, глибше й найдовше в душі залягає;
Зайве ж усе – в ній місця не знайде, забудеться тут же.
(Переклад Андрія Содомори) [9, с. 138].

Переважає більшість критиків та літературознавців намагалася прив'язати поезію Петра Перебийноса до того чи іншого покоління митців. Адже легше зрозуміти й витлумачити вартісне явище, коли звернешся до його кореня, віднайдеши ті життєдайні сили, що надихнули душу на одкровення – ліричну пісню.

Справді, коло тем і мотивів у творчості Перебийноса, на перший погляд, ніби й не виходить за межі звичних уявлень. Здавалось би, у наші часи вигадати щось нове неймовірно важко, а то й неможливо. Є визнані літературні школи бароко, романтизму, реалізму, модернізму, необароко, постмодернізму тощо. Та парадокс у тім, що тією чи іншою гранню – формою, змістом, системою лексичних засобів, навіть термінологією, експериментами з римотворенням, звукописом, ритмічними малюнками П.Перебийніс закорінений у кращі традиції українського й світового віршування, що не заважає йому залишатися самим собою – творити перебийносівський світ із своїми планетами, своїми почуттями, своїми персонажами, героїчним і водночас трагічним часопростором.

Щоб сягнути витоків творчості П.Перебийноса, варто зазирнути в країну його дитинства, юнацького змужніння, дорослого становлення, одне слово – усього того, що примушує по сьогодні нуртувати серце, тривожить душу, потребує добровільного усамітнення за каторжним письмовим столом, мучить неспокійними ночами...

6 червня 1937 року у селянській родині Мойсея Феодосійовича та Анастасії Левківни Перебийносів із села Слобода Шаргородська, що на благословенному Поділлі, народився первісток, названий щасливими батьками Петром (у перекладі з грецького – скеля, камінь). Дивовижно, але ім'я таки магічно вплинуло на долю людини.

Дитинство майбутнього письменника припало на страхітливі роки, коли в кожній хаті на Вінниччині, як загалом і на всій радянській Україні, ятрились незагоєні рани від голодомору 1932-1933 років. Його характер гартували злигодні лихоліття Другої світової війни. А вже у повоєнні голодні часи хлопчина, як і більшість його босоногих ровесників, бавився стріляними гільзами та нерозірваними мінами, знайденими на місцях колишніх боїв. Лише щаслива випадковість врятувала від каліцтва чи навіть смерті. Доля ніби оберігала свого обранця!

На мене боляче війнуло димом смутку...
Край шляху у забутих чагарях,
За крок до кам'янистого окопу,
Угледів я патрон з чужим тавром.

(«На мене боляче війнуло димом смутку» [10, с. 34].

Життя поступово налагоджувалось. Повернувся з війни батько, пройшовши фронтовими дорогами півсвіту до Праги і закінчивши її на Далекому Сході у Маньчжурії. Його теплі й шорсткі долоні, різкий запах дешевенького одеколону назавжди лишилися у поетових мареннях. По ньому звиряв свої вчинки, до нього звертався у численних віршах, бо, на жаль, так і не побачив батько сина дорослим. Недокохав дружину, недолюбив четвірку осиротілих дітей – загинув на колгоспному полі у 1954-му від звирячих рук недолюдків:

Тато ніс у смертнім гулі
свій цілунок на вустах.
Обминали тата кулі
у постріляних житах.

Злива рейнського металу
тата вбити не змогла.
Смерть солдата наздогнала
на околиці села.

Голосила наша хата,
билась мати молода.
Цілував я вперше тата,
і кололась борода.
(«Портрет батька») [10, с. 17].

У 1951 році П.Перебийніс закінчує Слободо-Шаргородську семирічку і стає студентом сільськогосподарського технікуму – там платили стипендію, хай і невелику, все ж якась допомога матері. На період навчання припадає початок літературної творчості. Друкується у районці, з 1956 року і в обласній газеті «Вінницька правда». Перші успіхи приголомшують. Молодий агроном вирішує пов'язати своє майбутнє із професією журналіста. Та на перешкоді стає армія. Служити випало під Білою Церквою стрільцем на борту стратегічного бомбардувальника ТУ-4. Радість польотів, бездонну блакить синього неба зачарувала трагедія – невдалий стрибок з неповністю розкритим парашутом. Госпітальне ліжко – і безліч вільного часу, особливо коли відпускав біль. Отоді, мабуть, і з'явився Божий дар – лікувати людські душі від іржі й корозії, облагороджувати, вивишувати для добрих починань і справ.

У 1959 році поет робить крок до найважливішого свого вибору – обирає факультет журналістики Львівського університету. Відтоді починається журналістська кар'єра – пройшов усі ланки від районки на Вінниччині до редактора Тернопільської обласної газети «Ровесник». З 1970 року поет – у Києві. Завідувач відділу і завсектором преси ЦК комсомолу, заступник головного редактора журналу «Дніпро», на відповідальній посаді в апараті ЦК КПУ, керівник найбільшого й наймасовішого на той час видавництва «Дніпро», редактор письменницької газети «Літературна Україна». Після критичного виступу на Восьмому з'їзді письменників України 1981 року піддається репресіям, внаслідок опиняється «на творчих хлібах» – живе за рахунок гонорарів, публічних виступів тощо. З 1986 року упродовж 15 років – головний редактор журналу «Київ», а 2003 року вдруге очолює редакційний колектив газети «Літературна Україна». Явище феноменальне, бо суперечить філософській істині, що в одну річку двічі не заходять.

Доля – скаже хтось, особливо не замислюючись, Боже провидіння – інший. А для поета – продовження миті вільного падіння з напіврозкритим парашутом – стрибок у вічність! Адже скільком його одноліткам дерзновенного покоління шістдесятих так і не довелося живими вийти з карколомного піке...

У серйозну літературу прийшов дещо запізно. Однолітки вже мали по кілька збірок. Імена Василя Симоненка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Бориса Олійника, Віталія Коротича, Ліни Костенко уже набатом звучали по всій Україні, в дадекому Брюсселі виходить знакова самвидавська книжка Василя Стуса «Зимові дерева» (1970), коли тридцятичотирирічний автор дебютував першою поетичною збіркою «Червоний акорд».

Думається, і, очевидно, маємо право припустити, що П.Перебийніс спочатку ніби соромився виносити на широкий загал свої відкриття, не наважувався конкурувати з дзвінкоголосими сурмачами, епатажними молодими авторитетами, котрі часто оперували високими категоріями «народ», «нація», «всесвіт», «атом», збираючи переповнені стадіони прихильників. До певної міри рання лірика митця дещо дисонансувала закликчній, майданній патетиці визнаних лідерів, що ставали беззаперечними авторитетами широких кіл читацької аудиторії. Його, на перший погляд, тихий, внутрішньо напружений сповідальний голос чимось нагадував ніжні й тужливі звуки флейти, зітхання скрипки («Мати схлипувала біля вікна.// Батько зім'яту одягу// вкладав у валізу// невміло...» або «Приїхав, мамо. Ну чого ти?..// Клубок до горла підступа.// Стоїть матуся у чоботях // біля ворітного стовпа.// А небо дощиком нас кропить.// На брості крапелька дзвенить. // У мами коси пахнуть кропом // і гострим подихом зими» [10, с. 110]).

Такі шемливі рядки потребували інтимного спілкування з автором. Скільки ніжності й любові сконденсовано у цих рядках. Образний світ у поета переважно заземлений, і лише несподіваний поворот пульсуючої думки створює справді неповторну перебийнісівську атмосферу:

Тато з поля приніс у пілотці
Жовту втіху – качани кукурудзяні.
Ми в пательню налушили зерен,
Щоб натріскались півники.
Гарячі такі і хрусткі...
А мама нагримала: не до виграшок!
І змолола на жорнах півників,
Щоб зварити з них бевки рідкої.
(«Жовті півники») [10 с. 26].

Щоправда, більшість тодішніх, як, до речі, й сучасних читачів уже не знала й не відала, що то за бевка, а про її смак годі й казати... Та, вчитуючись у поезію П.Перебийніса, крізь призму окремишньої родини відчувала всю трагедію голодного повоєнного покоління. Можливо, в таких творах не було надмірного пафосу, але зучали вони коротко і влучно, як постріл рушниці. Поет небагатослівний. Тематика його поезій заглиблена у рідну землю, її історичне минуле. Це рідна Вінничина, село Слобода, річечка Мурашка. Це далекий предок, побратим Богдана Хмельницького, Перебийніс – Кривоніс, який у 1648 році визволяв Шаргород, а згодом сміливим наступом узяв неприступну Кременецьку фортецю. Первісна назва Шаргорода – Княжа Лука відома з 1393 року. Поселення закладено ще литовськими феодалами для оборони від руйнівних набігів дикої татарви. Історія цього краю і його людей завжди хвилює письменника. До неї прикипів душею назавжди, допоки б'ється у грудях серце.

Батько, мати, численна родина, близькі сусіди-хлібороби – ось та вісь, навколо якої розгортається більшість сюжетних ходів у його творах. Справдилося віщування циганки-ворожки, яка напропорочила творчу долю поета.

Він до безтями любить свою землю, приріс до неї думками і серцем. Насамперед до рівнинно-горбистої смужки Подільського плато, що простяглась над вузькою, як перецьвіла материнська коса, річечкою Мурашкою. Саме їй, рідній до болю, до сліз Слободі присвятив поет найкращі вірші:

Моя вишнева Слобода
колише спомини у листі.
І кличе доля молода
Мене на кручі кам'янисті.

Тут зеленіє осока
і струменіє прохолода.
Тут лине річенька вузька -
моя Мурашка синьовода.

.....
Літа спливають, як вода,
І лунко падають ранети.
Нам світить рідна Слобода –
моя колиска і планета.
(«Слобода») [10, с. 120].

У цих рядках весь темперамент П.Перебийноса. В них немає надмірного надриву почуттів. Але якийсь дивом оця вишнева Слобода з поетової коліски перетворюється на далеку й недосяжну планету...

Всі ми родом з дитинства. Може, там, на малолюдних вуличках провінційно-історичного Шаргорода, в душі студента сільськогосподарського технікуму зароджувались перші по-юнацьки неспіливі цнотливі захоплення ровесницями. Прогулянки біля темних руйн княжого замку, під стінами непокірного Миколаївського собору, легенди про Малий Стамбул – усе це лишалося в серці назавжди. Саме тут, біля турецького кам'яного стовпа, можливо, навіть несвідомо закладались витoki майбутньої творчості митця:

Чую поклики ординців.
Довго рана зажива.
Над собором без дзвіниці
висне хмара дощова.

Надивилася чимало
ця руїна кам'яна.
Прокотилися навали,
і зосталась таїна.

Лиш на овиді багряннім
плаче вечір грозивий.
І стоїть собор у ранах –
мов чернець без голови.
(«Чую поклики ординців...» [10, с. 206].

Усі дослідники творчості П. Перебийноса однак, коли визначають знаковою особливістю його лірики баладний лад. Із цим важко погодитись. Справжньої класичної балади з розлогим викладом, фантастичним або героїчним, карколомно закрученим сюжетом у поезії митця не зустрічається. Він не епік, навіть не ліро-епік. Швидше поет схильний до мікроновели, так званої наративної, фабульної лірики, суголосної новелістиці Григора Тютюнника, але вже в іншій, відмінній якості.

Щоправда ліричний діапазон митця надзвичайно широкий. Так, його лірика класична і водночас сучасна, з ознаками модерну, імпазантності, з мотивами розкаяння, ба навіть пророцтва. То його ліричного героя мучить сумління совісті «за тричі зражене словечко», то «душа скипає» на майдані:

На майдані честі
орда товчеться.
Рот у рот:
«Я – народ!»
На бак вилазить
бурлака, блазень.
Гуляй! Греби!
Раби, раби...
Болото зради.
Голота рада.
Голови хмільні.
Гномик на коні.
(«На майдані честі») [11, с. 67].

Це вже, безперечно, йде від полум'яних, дерзновенних інвектив Тараса Шевченка. Яка вишуканість, яка глибина думки!..

Давно відзначено критикою особливу філігранність, філологічну довершеність поетичного синтаксису поезії П.Перебийноса. Намагаюся знову і знову загнати його у прокрустове ложе української поезії – не вдається. Хіба, може, Володимир Свідзінський, а почасти Максим Рильський, Микола Бажан...

Нині, у розмові з Іваном Драчем, підсумовуючи пройдений шлях за 75 років, Петро Перебийніс визнає свою стильову домінанту як гаптування рушника хрестиком на полотні: «У ті переломні часи, коли ви заявляли про свій потужний талант у цивілізованих столицях, ми у глибинках залишалися непоміченими. Ви гриміли Дніпром, а ми дзвеніли джерельцями, струмочками, річечками й живили ними широку течію шістдесятництва. Ніхто сьогодні не пише про це. А даремно. Ось хіба що незламний правдоборець Василь Рубан сказав про мене у пресі: «Він з покоління шістдесятників». А щойно ти, Іване, акварельно сяйнув над моїми віршами. І це мені дуже дороге. Вишивка – це правда. У медитаціях, пейзажах, інтимній ліриці багатенько того словесного шиття і гладдю, і хрестиком. У мене навіть «Чумацький Шлях у вишиванці». А ще ж і справді чимало білим по білому і – саме так! – чорним по чорному. Це ти дуже тонко підмітив. А що сльоза проблискує - то сльоза ж моя весела. Сльоза змиває тугу й розпуку» [13]. Справді, генерали нічого не варті без армії. Літературний процес потребує належного осмислення не лише білих та чорних кольорів, а й широкого розмаїття дивовижних хитросплетінь стилістичної палітри.

Підсумувати все вищесказане хочеться словами Дмитра Павличка: «...Читаю Петра Перебийноса. Це – Поет» [4, с. 212].

Література:

1. Слабошпицький М. Де шукати універсальний зміст? Кілька уваг про поезію Петра Перебийноса / Михайло Слабошпицький // Перебийніс П. Чотири вежі. Лірична діалогія / Петро Перебийніс. – Кн. 1. – К. : Ярославів вал, 2004. – С. 5–8.
2. Пастушенко Л. Переосмислення міфів, або поетичне соло Петра Перебийноса. Розхристані роздуми, викликані двотомником «Чотири вежі» / Леонід Пастушенко // Вітчизна. – № 9–10. – 2005. – С. 155–164.
3. Салига Т. Гіркою мовою калини. Сильвета Петра Перебийноса на тлі літпроцесу / Тарас Салига // Дзвін. – № 11–12. – 2006. – С. 109–114.
4. Павличко Д. Світ поезії Петра Перебийноса / Дмитро Павличко // Пам'ять століть. – № 3–4. – 2006. – С. 210–212.
5. Сорока П., Ониськів М. Світ поезії Петра Перебийноса / Петро Сорока, Михайло Ониськів. – Тернопіль: Джура, 2005. – 112 с.
6. Мовчанюк Г. Пшеничний годинник – точний час / Григор Мовчанюк // Літературна Україна. – 7 червня 2007. – С. 7.
7. Шанюк В. Мить увічного слова / Володимир Шанюк // Літературна Україна. – 7 червня 2007. – С. 7–8.
8. Прокопович Феофан. Епінікіон, сієсть пісьнь побідная о тоейжде преславной побіді / Феофан Прокопович // Українська література XVIII ст. – К. : Наук. думка, 1983. – 694 с.
9. Гораций. Про поетичне мистецтво / Квінт Гораций Флакк ; переклав Андрій Содомора // Античні поетики. – К. : Грамота, 2007. – С. 129–142.
10. Перебийніс Петро. Чотири вежі : лірична діалогія / Петро Перебийніс. – Кн. 1. – К. : Ярославів вал, 2004. – 350 с.
11. Перебийніс П. М. Пшеничний годинник : лірика / Петро Перебийніс. – К. : Вік, 2005. – 352 с.
12. Коскін В. Петро Перебийніс: «Поети в Україні президентами не бувають» / Володимир Коскін // Українська літературна газета. – 29 липня 2011.
13. «Ми з епохи шістдесятих». Бєсїда Івана Драча з Петром Перебийносом // Літературна Україна. – 7 червня 2012.